

них реформ. Головними завданнями забезпечення формування повноцінного страхового ринку в нашій державі, а відтак – підвищення рівня його економічної безпеки повинні стати: розроблення та реалізація дієвої державної політики у сфері страхування; приведення чинного законодавства у відповідність до норм, правил і вимог ЄС; забезпечення умов для розвитку конкуренції; створення умов вдосконалення державного нагляду за страховою діяльністю. Зміна умов і характеру функціонування страхового ринку ставить завдання розроблення стратегії його розвитку на підставі концепції, спрямованої на підвищення рівня економічної безпеки.

Використана література:

1. Роль страхування у забезпеченні економічної безпеки: монографія / [О.А. Бурбело, С.В. Єськов, С.М. Андросов, О.М. Засць]; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – 176 с.
2. Предборський В.А. Економічна безпека держави: Монографія / В.А. Предборський. – К.: Кондор, 2005. – 391 с.
3. Жабинець О.Й. Фінансова безпека страхового ринку України / О.Й. Жабинець // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.4. – С. 233 – 237.
4. Жабинець О.Й. Перестраховання як один з індикаторів фінансової безпеки ринку страхових послуг / О.Й. Жабинець // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.12. – С. 187 – 192.
5. Економічна безпека держави: сутність та напрямки формування [Текст] : монографія / за ред. Л. С. Шевченко. – Х. : Право, 2009. – С. 312.

УДК 33:351.746: 336.22: 336

В.Є. Ковригіна

СУТНІСТЬ ТА КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ РИЗИКІВ У ПІДПРИЄМНИЦТВІ

В даній статті розглядається природа, зміст, характеристика, сутність найбільш поширених фінансово-економічних ризиків у підприємництві та критерії їх класифікації.

Ключові слова: *класифікація, ризики, підприємство, фінанси, економіка.*

В настоящей статье рассматриваются природа содержание, характеристика, сущность наиболее распространенных финансово-экономических рисков в предпринимательстве и критерии их классификации.

Ключевые слова: *классификация, риски, предпринимательство, финансы, экономика.*

In this article nature, substance, characteristic, essence of widespread financial and economical risks in business sphere and their classification are considered.

Key words: *classification, risks, business (enterprise), finances, economic.*

Постановка проблеми. Умови невизначеності, які мають місце при будь-яких видах підприємницької діяльності, є предметом дослідження й об'єктом постійного спостереження не лише економістів та фінансистів, але й фахівців інших галузей (юристів, соціологів, політологів, психологів і т.п.). Такий комплексний підхід до вивчення даного явища невизначеності в бізнесі пов'язаний з тим, що господарські суб'єкти в процесі свого функціонування знаходяться в залежності від цілого ряду факторів. На підставі вищесказаного можна вивести гіпотезу, що в основі ризику лежить імовірна природа ринкової діяльності й невизначеність ситуації при її здійсненні, яка і є дотичною проблемою.

Категорія ризику вивчається багатьма науками. Тлумачний словник Ожегова С.И. трактує ризик: як "можливість небезпеки" або "дія на удачу в надії на щасливий результат", що вказує на дві сторони ризику: небезпека й щасливий результат [1].

З розвитком товарно-грошових відносин, ризик стає суспільною категорією й одним з видів невизначеності, пов'язаної з політичною, соціальною й економічною діяльністю людей. Сучасні вчені одностайні в тім, що ризик, виступаючи об'єктивним явищем будь-якої людської діяльності, є одночасно фінансовою й економічною категорією.

Фінансові ризики виникли разом з появою грошового обігу й відносин "позичальник - кредитор" і супроводжують фінансову діяльність комерційної структури. Адам Сміт, при дослідженні підприємницького прибутку, уперше виділив у структурі підприємницького доходу "плату за ризик" у вигляді відшкодування можливого ризику, пов'язаного з підприємницькою діяльністю [2]. Найбільш активно почали вивчати різні аспекти ризику наприкінці XIX - на початку XX століття.

Для вітчизняної економіки проблема ризику і його оцінки не є новою: в 20-х роках минулого сторіччя був прийнятий ряд законодавчих актів, що враховують існування виробничо-господарського ризику. Але в міру становлення адміністративно-командної системи відбувалося знищення реальної заповзятливості, властивої ринковим відносинам, і вже в середині 30-х років до категорії "ризик" був привішений ярлик - буржуазний, капіталістичний [3].

Економічній політиці СРСР тривалий час відповідала орієнтація на переважно екстенсивний розвиток народного господарства країни й панування адміністративних методів управління. Все це призвело до того, що обґрунтування ефективності господарської діяльності в умовах планової економіки й відповідно всі техніко-економічні обґрунтування будь-яких проектів обходилися без аналізу ризиків. Таким чином, зрозумілі причини відсутності інтересу до проблеми економічних ризиків у той період.

На сьогодні немає однозначного розуміння сутності ризику. Це пояснюється, зокрема, багатоаспектністю цього явища, практично повним ігноруванням його нашим господарським законодавством у реальній економічній практиці й управлінській діяльності. Крім того, ризик - це складне явище, що має безліч несумісних, а іноді протилежних основ. Це спричиняє можливість існування декількох визначень понять ризику з різних точок зору [4].

Зокрема, найбільш поширеними визначеннями ризику, що даються вітчизняними й зарубіжними авторами, є такі. Ризик - це:

- потенційна, чисельно вимірна можливість втрати. Поняттям ризику характеризується невизначеність, пов'язана з можливістю виникнення в ході реалізації проекту несприятливих ситуацій і наслідків;
- імовірність виникнення втрат, збитків, недонаходжень планованих доходів, прибутку, невизначеність фінансових результатів у майбутньому, ступінь невизначеності одержання майбутніх чистих доходів [2].

- вартісне вираження імовірнісної події, що веде до втрат, шанс несприятливого результату, небезпека, загроза втрат;

- імовірність втрати цінностей (фінансових, матеріальних товарних ресурсів) у результаті діяльності, якщо обстановка й умови проведення діяльності будуть мінятися в напрямку, відмінному від передбаченого планами й розрахунками [2].

Тобто, чітко помітний тісний зв'язок ризику, ймовірності й невизначеності. Щоб найбільш точно розкрити категорію "ризик", необхідно визначити такі поняття як "імовірність" і "невизначеність", оскільки саме ці два фактори лежать в основі ризиків [3].

Поняття ймовірності є фундаментальним для теорії ймовірностей і дозволяє кількісно порівнювати події по ступені їхньої можливості. Ймовірністю події є певне число, що тим більше, ніж більше можлива подія [5]. Ймовірність - це можливість одержання певного результату. Більш імовірною вважається та подія, що відбувається

частіше. Тобто поняття ймовірності пов'язане з практичним поняттям частоти події.

Невизначеність припускає наявність факторів, при яких результати дій не є детермінованими, а ступінь можливого впливу цих факторів на результати невідома (наприклад, це неповна або неточна інформація) [6].

Ризики супроводжують всі процеси, що йдуть у компанії, не залежно від того, чи є вони активними чи пасивними. Якщо підприємство планує реалізувати певний проект – воно піддано інвестиційним, ринковим ризикам; якщо ж компанія не здійснює ніяких дій, вона знов-таки має ризики – ризик неодержаного прибутку, ринкові ризики та ін. Це закладено вже в самому визначенні поняття "підприємництво".

Обираючи ту або іншу стратегію розвитку, підприємство може мати успіх або втратити свої засоби, тобто одержати суму, меншу, ніж була запланована. Це пояснюється невизначеністю ситуації, у якій перебуває компанія. Перебуваючи в умовах невизначеності, доводиться приймати управлінські рішення, ймовірність реалізації яких залежить від безлічі факторів, що впливають на підприємство зсередини й ззовні. У цій ситуації й проявляється фактор ризику. Автори, що досліджують ймовірність, виділяють суб'єктивну й об'єктивну ймовірність [7].

Дослідження об'єктивних ймовірностей залежить від повноти обсягу статистичних даних і врахування їх впливу на майбутні події. Разом з тим, у багатьох випадках при прийнятті рішень неможливо охопити весь масив подій, у цьому випадку набуває чинності суб'єктивна думка або експертна оцінка, тобто суб'єктивна ймовірність [7].

Слід також враховувати, що економічні й фінансові явища постійно змінюються та розвиваються, а тому знайти статичні величини практично неможливо, що означає обмеженість застосування тільки математичних методів у фінансовій сфері. З іншого боку, вивчити всі без винятку фактори не має можливості, а відкидання "маловажних" і "малоймовірних" причин і факторів може призвести до грубих помилок, наслідком чого може стати банкрутство організації. Таким чином, можна зробити висновок про те, що будь-який аналіз економічної ситуації може бути приблизним і суб'єктивним, а для того щоб визначити розмір близькості необхідно використовувати теорію ймовірностей [7].

Фінансово-економічні ризики виникають в процесі фінансово-економічних відносин підприємства з банками, фінансовими, інвестиційними, страховими компаніями, біржами й іншими інститутами. Їх викликають інфляційні фактори, ріст дисконтних ставок банку, зниження вартості цінних паперів тощо.

Ці ризики підрозділяються на дві групи: 1) ризики, пов'язані з купівельною спроможністю грошей; 2) інвестиційні ризики, пов'язані із вкладенням капіталу [5].

До ризиків, пов'язаних з купівельною спроможністю грошей, відносяться: інфляційні й дефляційні, валютні ризики, ризик ліквідності.

Інфляційний ризик - це ризик того, що при рості інфляції знецінюється реальна купівельна спроможність грошових доходів швидше, ніж росте, що призводить до втрат.

Дефляційний ризик - це ризик того, що при рості дефляції відбувається падіння рівня цін, погіршення економічних умов підприємництва й зниження доходів [8].

Валютні ризики являють собою небезпеку валютних втрат, пов'язаних зі зміною курсу однієї іноземної валюти стосовно іншої при проведенні зовнішньоекономічних, кредитних й інших валютних операцій.

Ризики ліквідності - це ризики, пов'язані з можливістю втрат при реалізації цінних паперів або інших товарів через зміну оцінки їхньої якості споживчої вартості [9].

Інвестиційні ризики містять у собі наступні підвиди ризиків: ризик втраченої вигоди; ризик зниження прибутковості; ризик прямих фінансових втрат.

Ризик втраченої вигоди - це ризик настання непрямого (побічного) фінансового збитку (неодержаний прибуток) в результаті нездійснення якого-небудь заходу (наприклад, страхування, хеджування, інвестування т.п.).

Ризик зниження прибутковості може виникнути в результаті зменшення розміру відсотків і дивідендів по портфельних інвестиціях, по внесках і кредитах.

Ризик зниження прибутковості містить у собі наступні різновиди: процентні ризики й кредитні ризики. Процентні ризики викликають небезпеку втрат комерційними банками, кредитними установами, інвестиційними інститутами в результаті перевищення процентних ставок, виплачуваних ними по залучених засобах, над ставками по наданих кредитах. До процентних ризиків відносяться також ризики втрат, які можуть понести інвестори у зв'язку зі зміною дивідендів по акціях, процентних ставок на ринку по облигаціях, сертифікатам і іншим цінним паперам.

Кредитні ризики - небезпека несплати позичальником основного боргу й відсотків, що належать кредиторам. До кредитного ризику відносяться також ризик такої події, при якій емітент, що випустив

боргові цінні папери, виявиться неспроможним виплачувати відсотки по них або основній сумі боргу [5].

Ризики прямих фінансових втрат містять у собі наступні різновиди: біржовий ризик, селективний ризик, а також ризик банкрутства. Біржові ризики являють собою небезпеку втрат від біржових угод. До цих ризиків відносяться: ризик неплатежу по комерційних справах, ризик неплатежу комісійної винагороди брокерської фірми й т.п. Селективні ризики – це ризики неправильного вибору способу вкладення капіталу, виду цінних паперів для інвестування в порівнянні з іншими видами цінних паперів при формуванні інвестиційного портфеля. Ризик банкрутства являє собою небезпеку в результаті неправильного вибору способу вкладення капіталу, повної втрати підприємцем власного капіталу й нездатності його розраховуватися по взятим на себе зобов'язанням. У результаті підприємець стає банкрутом.

У закордонній практиці як метод кількісного визначення ризику вкладення капіталу пропонується використовувати древо ймовірностей. Цей метод дозволяє точно визначити ймовірні майбутні грошові потоки інвестиційного проекту в їхньому зв'язку з результатами попередніх періодів часу. Якщо проект вкладення капіталу прийнятний у першому періоді часу, то він може бути також прийнятний і в наступних періодах часу. Якщо ж передбачається, що грошові потоки в різних періодах часу є незалежними один від одного, тоді необхідно визначити ймовірний розподіл результатів грошових потоків для кожного періоду часу. У випадку, коли зв'язок між грошовими потоками в різних періодах часу існує, необхідно прийняти дану залежність і на її основі представити майбутні події так, як вони можуть відбутися [9].

Досвід показує, що в такій важливій для розвитку суспільства, сфері, якою є економіка і фінанси немає правозастосовного органу, який би забезпечував суворе дотримання законності в процесі управління економікою і фінансами та ризиками в них. Як забезпечити поновлення права підприємства, порушеного незаконною постановою вищого органу? Як відшкодувати втрати та збитки, зв'язані з незаконним розпорядженням про "перекидання" засобів одного підприємства іншому тощо?

Думається, що в процесі удосконалення управління економікою, створення та функціонування оновленого фінансового механізму необхідне створення правозастосовного органу, що забезпечував би суворе дотримання законності в сфері правотворчості та правозастосування.

Систематизація господарського законодавства означає створення єдиної системи законодавчих та підзаконних актів, що охоплювали б

усі сфери економічного життя країни. Ця система покликана забезпечити внутрішню узгодженість рішень на всіх рівнях управління і на рівні безпосередньої господарчої діяльності; узгодження органів управління економікою та фінансами.

Для досягнення цієї цілі повинен бути розроблений комплекс взаємозалежних і взаємоузгоджених законів, що регулюють усі сторони відносин з управління економікою.

Необхідна умова реалізації норми - найбільш точно закріплення моделі оптимальної в таких конкретних умовах поведінки. Модель поведінки далеко не завжди може бути створена тільки засобами правової науки. Рішення щодо питання про те, якою повинна бути поведінка учасників для найбільшої суспільної ефективності їхньої діяльності, може бути прийняте на підставі даних різних природничих і суспільних наук, і, в першу чергу, економічної. Навіть при побудові, здавалося б, чисто правових моделей, таких як модель кримінально-процесуальних, цивільно-процесуальних відносин, усе більшого значення набуває використання даних психології, економіки, математики тощо. Тим більш очевидна необхідність використання результатів найрізноманітніших наук у сфері регулювання фінансових взаємостосунків.

Норми, що встановлюють модель поведінки, повинні бути узгоджені із сукупністю діючих норм, об'єднаних суспільністю предмета правового регулювання, включається в загальну систему правового регулювання. Реалізація норми повинна бути забезпечена можливістю застосування відповідної санкції. як уже згадувалося, можливість примусу до здійснення норми являє собою специфічну ознаку правової норми.

Створення комплексу законів, що регулюють економічні відносини на сучасному етапі розвитку незалежної держави передбачає не тільки видання нових актів, але й внесення необхідних доповнень і змін у чинне законодавство.

У такий комплекс законів можуть увійти "Закон про Закони"; Закон про нормативно-правове регулювання економіки; Закон про управління державними підприємствами; Закон про державні замовлення тощо.

Великий спад виробництва, розбалансування державних фінансів, значний бюджетний дефіцит, інфляція, напружена ситуація на ринку кредитних ресурсів, недосконалість законодавства і відсутність дієвої системи державного контролю за діяльністю комерційних структур призвели до таких загроз як активізація незаконних операцій в економічній сфері. Під незаконною операцією слід розуміти комплекс ціле-

спрямованих та логічно взаємопов'язаних незаконних дій, метою яких є отримання надприбутку або досягнення економічного ефекту.

Серед основних ризиків і загроз економічній безпеці України в сьогоденні залишається: невідповідність фінансово-банківської системи вимогам сьогодення; тотальна криза неплатежів; зростаючий до небезпечної межі рівень зовнішньої заборгованості та його вкрай небезпечна структура тощо. Різке зростання кримінальної обстановки у фінансовій системі України викликано дією багатьох обставин, які можна поділити на дві групи. Перша з них функціонує на загальносуспільному рівні і вбирає в себе недоліки, упущення та прорахунки у соціальній та економічній політиці, управлінні народним господарством, функціонуванні органів влади та управління, нормотворчій та правозастосовній діяльності. Друга група обставин зумовлена специфічними особливостями діяльності банківської системи України і, передусім, негативним наслідками розпаду єдиної державної банківської системи, недосконалістю чинної нормативної бази і питань функціонування банківських структур у нових економічних умовах, відсутністю комплексної системи внутрішньобанківського документального контролю, контролю за діяльністю підприємницьких структур і комерційних банків. Таким чином, ризики можна поділити на соціально-економічні, організаційно-управлінські та нормативно-правові.

Недостатнє правове забезпечення в умовах переходу до ринкових відносин створює сприятливу обстановку для здійснення злочинів у банківській системі. Серед основних причин такого стану є: платіжна криза; значна "тінізація" економіки держави; бартерні операції при проведенні платежів; кримінальні засоби господарювання суб'єктів підприємництва; корумпованість органів влади; часта зміна правил фінансово-господарської діяльності. Серед економічних злочинів найбільшого поширення, особливо у банківській сфері, набули розкрадання грошових коштів, зловживання посадовим становищем; хабарництво, незаконне проведення безготівкових коштів у готівку, безпідставне отримання та пролонгація кредитів, які не повертаються.

Висновки

Ризик, як економічна категорія, являє собою подію, що може відбутися або не відбутися. У випадку здійснення такої події можливі три економічних результати: негативний (програш, збиток); нульовий; позитивний (виграш, вигода, прибуток). А тому важливо правильно класифікувати ризики на основі науково обґрунтованих критеріїв. Під класифікацією ризиків варто розуміти їхній розподіл на окремі групи по певних спільних ознаках для досягнення певних ці-

лей. Науково обґрунтована класифікація ризиків дозволяє чітко визначити місце кожного ризику в їхній загальній системі. Вона створює можливості для ефективного застосування відповідних методів і прийомів управління ризиком. Кожному ризику відповідає свій прийом управління ризиком. Кваліфікаційна система ризиків містить у собі категорії, групи, види, підвиди й різновиди ризиків.

Впливати через фінансовий механізм на ризик, як фінансову категорію можна прогнозуючи ступінь і величину даного ризику. Такий вплив здійснюється за допомогою прийомів фінансового менеджменту й стратегії. У сукупності стратегія й прийоми регулювання утворюють своєрідний механізм управління ризиком, тобто ризик-менеджмент. Таким чином, ризик-менеджмент являє собою частину фінансового менеджменту. В основі ризик-менеджменту лежать цілеспрямований пошук і організація роботи зі зниження ступеня ризику, мистецтво одержання й збільшення доходу (виграшу, прибутку) у невизначеній господарській ситуації.

В перспективі управління ризиками і ризик-менеджмент складають самостійні напрями наукового дослідження.

Використана література:

1. <http://dis.ru> - видавнича група "Справа й сервіс" - маркетинг, менеджмент, бухгалтер.
2. Бланк И. А. Основи фінансового менеджменту. М., 2008.
3. Оцінка вартості бізнесу: теорія й методологія. Царьов В.В. Кантарович А. А.: навчальний посібник для Вузів. - М.: Юнити-Дана, 2007. - 575 с.
4. Гукова А.В., Анікіна І.Д. Оцінка бізнесу для менеджерів. Навчальний посібник. -М.: Омега-Л, 2006.
5. Ковальов В. В. Основи теорії фінансового менеджменту: учеб.-практ. Посібник. - М.: ТК Велбі, изд-у Проспект, 2008. - 544 с.
6. Застосування сучасних технологій оцінки вартості бізнесу діючої компанії / О. М. Щербаківа // Фінансовий менеджмент. - 2003. - № 1. - С. 105-121. (Продовження № 3, 6 за 2003 рік)
7. Оцінка бізнесу: Учеб. посібник для вузів / Л. А. Філіппов. - М. : КноРус, 2007.
8. <http://www.glossary.ru> - Глоссарий.ru: Фінансовий менеджмент.
9. Сучасні моделі й методи оцінки вартості бізнесу / М. А. Федотова, Т. В. Тазихіна // Аудиторські відомості. - 2006. - № 1. - С.76 - 82.